

Gärdslösa kyrkogård

Gärdslösa församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
Ölandsresenärer	6
GÄRDSLÖSA KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	12
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	15
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	22
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavare. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydskanandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

Ölandsresenärer

Öland tilldrog sig tidigt uppmärksamhet från antikvariska myndigheter och historiskt intresserade. De ålderdomliga medeltida kyrkorna, varav flera fanns kvar in på 1800-talet, samt den stora mängden av förhistoriska lämningar gjorde ön till ett spännande resmål. Somliga reste på uppdrag, andra av egen vilja och intresse. Resorna dokumenterades i dagböcker och anteckningar. I detta material finns rikligt med uppgifter om kyrkobyggnaderna, inventarier, fornlämningar m.m. Däremot finns få uppgifter om kyrkogårdarna. Flertalet av de tidiga ölandsresenärerna var dock duktiga tecknare och deras bilder kan idag lämna många värdefulla uppgifter om hur den kyrkogård som omgav kyrkan

såg ut. Det är först med Gunnar Håkanssons "Öländska personminnen", där flera av de äldre öländska gravvårdarna finns dokumenterade, samt Ragnhild Boströms skrifter i serien "Sveriges kyrkor, Öland" som mera omfattande skriftlig dokumentation om kyrkogårdarna förekommer. "Sveriges kyrkor, Öland" finns inte för öns samtliga kyrkor men i de fall de har utgivits finns ett kapitel om kyrkogården som berättar deras historia från 1500-talet fram till mitten av 1900-talet. I rapporterna från inventeringen av Ölands kyrkogårdar hänvisas till flera ölandsresenärer. Här följer en kort presentation av de mest betydelsefulla personerna och deras arbeten.

Jonas Haquini Rhezelius

J H Rhezelius gjorde 1634 en antikvarisk inventeringsexpedition på Öland och i östra Småland. Resan gjordes på uppdrag av Kammarkollegiet. Sverige hade börjat växa fram som en stormakt i norra Europa och en stormakt krävde naturligtvis en storslagen historia. Rhezelius anteckningar och bilder från resan förvaras idag på Kungliga biblioteket i Stockholm.

Petrus Frigelius

Petrus Frigelius var präst och en stor del av sitt liv verksam i Madesjö socken. Under somrarna 1746-55 reste han runt på Öland och dokumenterade av eget intresse bl.a. öns kyrkor. Han var den förste som gjorde avbildningar även av kyrkornas norrsida. Teckningarna återger noggrant olika detaljer, men har fel proportioner.

Nils Isak Löfgren

N I Löfgren var som präst verksam i bl.a. Högsby 1860-81. Han var även fornforskare och mycket intresserad av Öland i en tid då många av öns medeltida kyrkor revs eller byggdes om. Hans skicklighet som tecknare gjorde också att han på många församlingars uppdrag mätte upp den gamla kyrkan och uppgjorde ritningar för en ny.

Abraham Ahlqvist

A Ahlqvist var verksam som präst i Runsten 1827-44. Han var god vän med N I Löfgren som han träffade första gången 1818. Ahlqvist utgav boken Ölands historia och beskrivning där Löfgren bidragit med texter och teckningar. Arbetet hade påbörjats av Ahlqvists far och det blev för sonen en mycket viktig uppgift att fullfölja det arbetet. A Ahlqvist ligger idag begravd på Runstens kyrkogård.

GÄRDSLÖSA KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Gärdslösa kyrka 1:1, Gärdslösa socken, Borgholms kommun, Ölands Norra härad, Kalmar län, Öland.

Befolkningstal: 1810: 1295 inv, 1870: 1899 inv, 1910: 1218 inv, 1958: 912 inv, 2004: 656 inv

Kyrkomiljön

Gärdslösa kyrka och kyrkogård ligger intill och väster om vägen mellan Bredsättra och Långlöt, norr om byarna Norra och Södra Gärdslösa. Kyrkan är belägen på landborgen och strax norr om kyrkmiljön finns Störlinge södra kvarnbacke som är ett gravfält med resta stenar och stensättningar. Söder om kyrkogården ligger kyrkplanen där man rest en minnessten över skalden E J Stagnelius. Stagnelius far var prost i församlingen och Staagnelius tillbringade sina barndomsår i prästgården intill. Porträttmedaljongen på stenen är utförd av skulptören Arvid Källström. Minnesstenen avtäcktes midsommarafton 1924. I väster finns före detta bårhuset sammanbyggt med församlingshemmet. I nordväst finns också grunden till ett gammalt gilleshus. Runt om kyrkomiljön breder jordbruksmarker ut sig åt både öster och väster. I öster ser man havet.

Kyrkan

En träkyrka bör ha funnits på platsen redan på 1000-talet, vilket de påträffade runstenarna vittnar om. En stenkyrka ersatte dock träkyrkan någon gång under 1100-talets andra hälft. Kyrkan har byggts om och till under åren. Dagens kyrka består av ett långhus, ett kor av ungefär samma höjd och bredd som långhuset samt mellan dem den så kallade långhusförlängningen. I väster reser sig ett slankt torn och från långhusets västa hälft skjuter korsarmar i norr och söder ut. Kyrkan är den som har bäst bevarad medeltida karaktär av öns kyrkor. Korets gotiska trappstengavel är unik för Öland. Alla kyrkans murar består av skalmurar av kalksten och inga socklar har iakttagits. Murarna är sedan 1958 slammade och vitkalkade, med undantag av den norra korsarmen som visar sitt vackra murverk. Tornet byggdes om 1845 och en av dess ljudgluggar har en omfattning av en gravvård över prosten Jahan Greselius och hans maka döda 1710. I vapenhuset förvaras två stycken av en runsten av grå kalksten med drakslinga och inskrift. Yngsta hällen i kyrkan är från 1780. Merparten av gravvårdarna som finns inne i kyrkan flyttades någon gång på 1800-talet ut på kyrkogården. Ett par finns kvar i mittgången. För ca 15 år sedan försökte man flytta in den äldsta hällen, från 1311 över Gärdslösas förste kände präst Olaus, i vapenhuset enligt Ragnhild Boström. Stenen gick då sönder i flera bitar som förvaras i kyrkan. I koret finns kalkmålningar, både medeltida och yngre.

Kyrkogårdens historik

De äldsta spåren efter den medeltida kyrkogården är de två gavelhällar av röd kalksten från 1200-talet som finns på kyrkogården.

De äldsta skriftliga uppgifterna om Gärdslösa som påträffats inom ramen för detta arbete är de uppgifter som är återgivna i en artikel från 1947 i Ölandsbladet. Artikeln återger anteckningar ur gamla tideböcker från biskopsvisitationen i Gärdslösa den 8 juni år 1525. Det första biskop Hans Brask ansåg vara nödvändigt att göra vid kyrkan var att bygga en kyrkogårdsmur omkring kyrkan omfattande ett så stort område som möjligt. *”Linjerna lades ut först vid öster sedan vid söder, men med den västra linjen var biskopen misslynt, när den gamla ruinen ej fick dragas in på kyrkogården samt ävenså upplyste sockenmännen att vattnet från fiskebäcken tog en stor del av sydvästra hörnet.”* Den norra linjen kunde inte heller utvidgas

mer än efter och intill redskapshuset och fattigstugan. Kyrkmuren skulle dubbelläggas med stora flata stenar, ”*som under tidens lopp ej fort skulle vittras*”. De olika byarna skulle ansvara för olika delar av muren. I östra muren liksom i den södra och den västra muren skulle det lämnas rum för porthål. Kyrkogårdsmuren skulle färdigställas inom en 5 års period och övervakas av pastorn och åldermännen. Självspillningar och mördare fick inte begravas på kyrkogården utan på galgbacken. Enligt anteckningarna fanns vid den här tiden en klockstapel, med en storklocka och en lillklocka, på kyrkogården. Var den var belägen är dock inte omnämnt. Vidare skall det ha funnits ett bårhus som biskopen besiktigade innehållande tre bårar med täcken.

En lantmäterikarta från 1683 visar kyrkan och kyrkogården där kyrkan endast återges som ett karttecken medan kyrkogårdens verkliga utsträckning återges. Man kan här se att kyrkogården på den här tiden hade en större utsträckning norr om kyrkan än söder. Samtidigt kan man se att det fanns en ingång i varje väderstreck. Från 1600- alet finns en gravhäll kvar på kyrkogården över Bernhart Hindriksson. Hällen ska tidigare ha varit placerad i kyrkans kor över Lindbygraven – en murad gravkammare under korgolvet.

Frigelius avbildade kyrkan år 1749. Han ritade av kyrkogårdsmuren och en portlucka i väster, söder och öster. På den södra sidan, hopbyggt med sakristian, låg ett bårhus eller en redskapsbod. Taket var ett pulpettak med samma lutning som sakristians och båda var under en längre tid täckta med kalksten. Framför kyrkan i söder har han återgivit en äldre solvisare.

År 1774 lät församlingsbon And G Wadsten förgylla portluckornas spiror av järn med flöjlar och ”knappar” med äkta dukatguld. De återuppsattes den 15 juni samma år för att hedra biskop Schröder vid visitationen samma dag.

N I Löfgren avbildade kyrkan från sydost, år 1823. Liksom Frigelius tidigare återgav han de tre portluckorna liksom kyrkogårdsmuren. Han har också återgett ett antal träd inne på kyrkogården. Även Löfgren målade av bårhuset på kyrkans södra sida.

Enligt ett sockenprotokoll från den 24 maj 1832 så beslutades det att inga kreatur inte fick beta på kyrkogården. Förbudet verkade dock inte hörsammas utan samma beslut fattades åter 13 år senare.

Den 24 maj år 1848 vid en vahlborgsmässosockenstämma beslöts att kyrkogårdsmuren omedelbart skulle läggas om.

”omläggingsarbetet skulle upplåtas åt den minstbjudande genom entreprenadauktion.....” Vidare så beslöt man *”att den östra muren, som gick i en båge österut på mitten, skulle läggas linjerak från nordöstra till sydöstra hörnet. Vidare skulle den södra muren läggas om. Den västra och östra skulle endast förbättras.”* De gamla portarna i trä skulle dock bevaras. Arbetet med den västra och den östra muren skulle ske genom dagsverken medan det övriga skulle ingå i entreprenaden. Under 1848 genomfördes två entreprenadauktioner men inte någon av gångerna var budet så lågt att det kunde antas. På en extra sockenstämma i mars året därpå diskuterades om församlingen skulle byta ut träportarna mot portar av järn. Då det skulle bli för dyrt med portar i järn beslöt man sig för att behålla de gamla. Senare i maj år 1849 efter en tredje entreprenadauktion gick uppdraget att lägga om muren till inhyses Israel Johansson, Störlinge och inhyses Olof Persson i Norra Gärdslösa. Arbetet med omlaggnen gick fort och redan den 23 maj samma år besiktigades arbetet.

Kyrkogården planterades år 1852 och år 1862 med lövträd, bland annat lönn, ask, alm och asp.

År 1869 utvidgades kyrkogården åt söder och samtidigt lades kyrkogårdsmuren om. Ungefär 15 år, senare, 1896, kan man läsa, i ett protokoll, att man beslutade att begravingar inte skulle få ske närmare kyrkan och tornet än 12 fot och att man skulle göra i ordning kyrkogårdens norra del för begraving. Vid samma tidpunkt beslöt församlingen sig för att bredda gångarna och att de gamla kalkstensflisorna skulle tas bort från gångarna och ersättas med grus. Man planerade också att plantera en granhäck innanför kyrkogårdsmuren. Om det verkligen blev av eller inte är osäkert. Bårhuset som var hopbyggt med kyrkan revs troligen 1845 eller i varje fall före 1873.

Vid reparationen av kyrkans kor 1875-76 togs en del kvarlevor efter begravda upp. Dessa grävdes sedan ner någonstans ute på kyrkogården, var är inte känt.

Klivstättorna med steg av kalksten i sydöst och öster tillkom i enlighet med beslut 1895 och 1912. Efter ett beslut 1903 så finns det tjuderringar av järn insatta i muren på den östra och den södra sidan. Dessa minner om tiden före bilarnas intåg. På en bild från tiden från 1900-talets början så ser man att portluckornas huvar var klädda med plåt. Nu är de klädda med spån.

I samband med grävning för ett pannrum undersökte William Andersson två gravar, som på kristet sätt var orienterade med huvudet i väster. De låg på 130 cm djup. Han tolkade det som gravar från tidig medeltid, då man fortfarande inte gjorde någon skillnad mellan begraving på den södra och den norra sidan.

På ett flygfotografi från 1935 har de flesta gravplatserna, som syns på bilden, söder, väster och öster om kyrkan, omgärdningar i form av låga häckar eller stenramar och grusbelagda gravplaner. På det stora flertalet ser man också gravkullar beväxta med murgröna. Genom kvarter A och B var en gång i öst-västlig och en gång i nord sydlig riktning och vilka delade kvarteren i fyra delar.

Ivar Hylander genomförde 1949 en inventering av kyrkogårdarna i Växjö stift. Det gjordes genom en frågelista som skickades ut till församlingarna. Svaren från Gärdslösa ger flera intressanta upplysningar. Kyrkogården omgärdades av en mur med tre portluckor. År 1890 tog man bort en del av den sandås som fanns norr om kyrkan. Muren gick tidigare över denna ås. Innanför kyrkogårdsmuren i öster, väster och söder fanns det planterade almar, askar och lönnar. Utmed ett par gånger planterades i slutet på 1930-talet oxlar och björkar. Längs den norra muren planterades gran samt på kyrkogårdens västra del ett par pyramid popplar. Ingen allmän linje fanns på kyrkogården men de olika byarna hade sina områden vilket man försökte upprätthålla. Gravkullar var vanliga men också utslätade gravplatser med grus.

Dessutom fanns något som kyrkherden kallar för ”cementgravkullar”. Vad som menas med det är oklart. De hade inga bestämda regler för vårdarnas utseende men man påtalade att de inte borde vara för höga. Granit var vanligt men kalksten blev allt vanligare. Inga trävårdar fanns. Inskription angav familjegrav men även sådana med persondata fanns.

På kyrkogården fanns flera prästgravar bland annat den över prosten Rundqvist och hans maka döda 1849 och 1851. Prostinnans gravvård ska ha förstörts av en person i socknen som tyckte illa om prästen, Rundqvist. Han skall ha varit en ”Wieselgrenstyp” troligen menas nykterhetskämpe. Församlingsbor bekostade dock en ny sten. Mannen som fördärvade den första stenen hette Ola Erlandsson och som en markering skrevs hans initialer in i en text på stenen ”ondskan elakheten och skadeglädjen förstörde den”. Ytterligare prästgravar fanns på

kyrkogården bland annat ett järnkors från 1868 rest över Melén. Båda gravplatserna hade haft gravkullar som jämnats ut. De äldsta vårdarna var två stenar från 1200-talet som eventuellt var gavlar till en romansk gravkista.

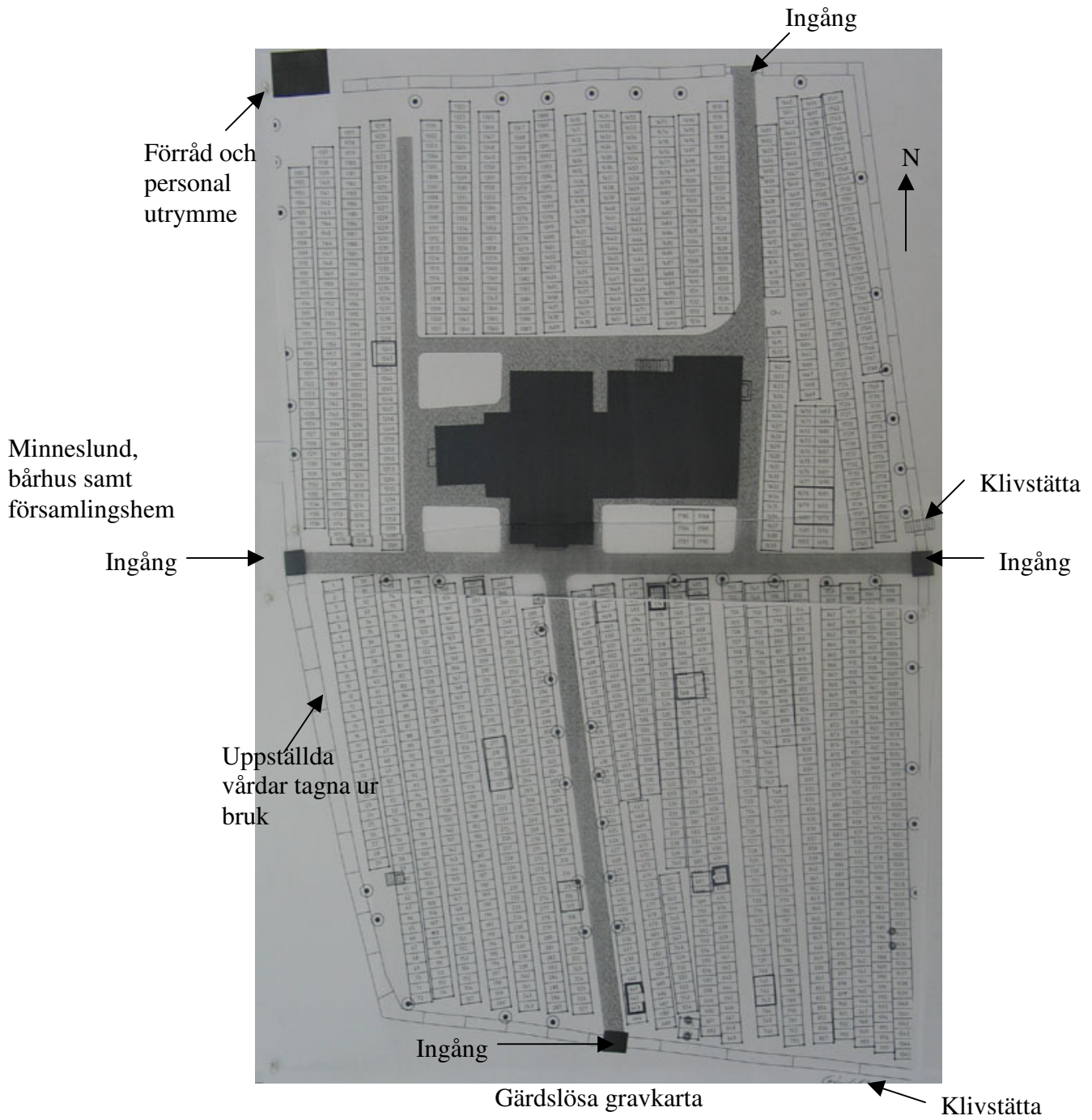
På bilder från 1950-talet kan man se att omgärdningar och gravkullar fortfarande var vanliga på Gärdslösa kyrkogård. Förutom murgröna var en del gravkullar beväxta men en silvergrå växt.

År 1967 tillstyrkte riksantikvarieämbetet uppförande av ett bårhus utanför kyrkogården men de ville att det skulle uppföras så långt åt väster som möjligt. Enligt förslaget skulle kyrkans tidigare romanska västportal uppsättas i bårhuset vid ett mindre altarbord, detta gjordes också. Bårhuset uppfördes efter ritningar av arkitekt Gösta Gerdesiö, Kalmar.

På fotografier från 1970-talets början är de flesta omgärdningarna borttagna men flera av gravplatserna har fortfarande kullar beväxta med murgröna.

År 1999 hade man planer på att anlägga en minneslund väster om kyrkan. Det krävdes en arkeologisk undersökning eftersom ruinen efter gillehuset ligger i väster. Vid undersökningen påträffades dock inget av antikvariskt intresse och församlingen kunde efter ritningar och råd av Ed Nilsson, Högtomta samt Birgitta Linåker, Lindby anlägga en minneslund intill församlingshemmet. Arbetet utfördes av dåvarande kyrkovaktmästare Kennet Ohlsson, Högtomta. Minneslunden invigdes 2000.

Församlingen ansökte 2002 och fick tillstånd att belägga en gång i öst-västlig riktning med kalkstensflisor. Däremot godkändes inte ansökan för övriga gångar. Församlingen sökte dock på nytt året efter och hävdade att gångarna tidigare har varit belagda med flisor. I ett protokoll från 1896 framgår att gångarna då belades med grus. Alla de större gångarna är nu belagda med kalksten. Ed Nilsson, Högtomta och Bertil Eriksson Östra Sörby genomförde arbetet.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Gärdslösa kyrkogård är rektangulär till formen, med längsta längden i nord-sydlig riktning. Gravplatserna finns runt om kyrkan och är uppdelade på sex kvarter. Kvarter A-C ligger söder om kyrkan, kvarter D väster om, kvarter E norr om och kvarter F i öster. Gångar belagda med kalkstensplattor går från gångarna fram mot kyrkan och på den södra sidan kantas de av oxelträd. På södra sidan är det ett mer varierat gravvårdsmaterial medan gravvårdarna på den norra sidan är mer enhetliga.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad kalkstensmur. I muren finns järnringar som minner om tiden före bilismen, då man fortfarande tog hästskjuts till kyrkan. I norr är det mer av en stödmur.

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad kalkstensmur (KI Gärdslösa kyrkog 005)

Modern järngrind, den norra ingången (KI Gärdslösa kyrkog 018)

Ingångar

Det finns ingångar i alla väderstreck. I öster finns en portlucka av trä. På taket är en vimpelformad flöjel med året 1850 placerad. Intill portluckan, norr om den samma är en klivstätta in över muren, av kalksten.

I söder finns portlucka av samma typ som i öster med en liknande flöjel. Längre i sydost finns en klivstätta, av kalkstensflisor instuckna i muren.

I väster finns ytterligare en portlucka. På flöjeln står det 1720 samt initialerna ILS, samma som på korgavelns flöjel.

Alla tre portluckorna är timrade av tjärad ek och furu har handsmidda järnbeslag på dubbeldörrarna och är täckta av karnissvängda, sedan 1900-talets början, spånklädda huvar.

I norr är ett par moderna svartmålade dubbelgrindar mellan uppmurade portstolpar av kalksten placerade. Tidigare fanns här ett par enkla gråmålade grindar av trä.

Vegetation

Trädkrans: runt om kyrkogården är en trädkrans av lönn, alm, ask och gran planterad.

Övrigt: längs gångarna på den södra sidan av kyrkan är det planterat oxel. På muren i väster växer det murgröna.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Gångar i östvästlig och nordsydlig riktning. I övrigt är alla gångar igensådda. Gångarna är belagda med kalkstensplattor förutom en smalare gång som skiljer kvarter D och F åt.

Gångarna belades med kalkstensplattor 2002 och 2003. testamenterade medel av Åke Kristiansson samt dödsboet efter Lennart Larsson, USA, bördig från Störlinge bekostade arbetet med att flislägga gångarna.

Den västra portluckan från 1720 (KI Gärdslösa kyrkogård 047)

Klivstättan över den södra muren (KI Gärdslösa kyrkogård 006)

Gravvårdstyper

De äldsta gravvårdarna på Gärdslösa kyrkogård är från 1200-talet och är troligen delar till Eskilstunakistor. I övrigt är de äldsta vårdarna från 1800-talet. Några äldre kalkstenshällar ligger idag som golv i kyrkan. I slutet av 1800-talet blev de höga svarta gravvårdarna moderna tillsammans med mindre vårdar i samma material och utförande. Vid den här tiden fanns fler konstriktningar som inspirerade till vårdarnas utformning. En av dessa var nationalromantiken. Karaktäristiskt för gravvårdar som är nationalromantiskt inspirerade är oslipade ytor och asymmetriska krön. Tanken är att gravvården ska efterlikna förhistoriska gravmonument och runstenar. En annan viktig influens som blir allt vanligare under början av 1900-talet är antiken. Denna konststil kallas klassicismen. Typiska drag hos gravvårdar är symmetriska krön, slipade ytor och dekorelement som urnor, draperingar och kransar och girlanger av löv. När det gäller dekoren på gravvårdarna var också den kristna symboliken naturligtvis också viktig. Vanliga kristna dekorelement var till exempel kors, facklor, oljelampan och duvan. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 förefaller det ha varit vanligt att man införskaffade en stor familjevård. Varje grav inom familjegravplatsen markerades med en gravkulle överväxt med murgröna. Den klassicistiska stilen blir alltmer dominerande. Viktiga drag hos gravvårdar från 1930-50-talen är den symmetriska uppbyggnaden med parställda pelare samt de raka eller flackt trekantiga krönen. På de flesta kyrkogårdar infördes regler för hur höga gravvårdarna fick vara. Från slutet av 1950-talet och framåt blev gravvårdarna enklare och mer enhetligt utformade. Vårdarna är rektangulära med ett enkelt kors eller blomsterslinga som dekor. På 1970-talet började man att dekorera gravvårdarna med talldungar och uppgående solar. Under 1990-talet kan man se en uppluckring av bestämmelserna kring gravvårdarnas utformning. Idag är formerna mer varierande och ofta mjukare. Under 1900-talets första hälft var det vanligt att man omgärdade gravplatserna och belade dem med grus. På Gärdslösa kyrkogård har funnits omgärdningar i form av häckar, stenramar och gjutjärnsstaket. Idag finns endast enstaka rester kvar av detta. Under 1900-talets första hälft var det också vanligt att ange den dödes yrkestitel på gravvården men

titlarna försvann i det närmste i mitten av århundradet. På landsortskyrkogårdar har det under hela 1900-talet varit vanligt att ange från vilken by eller gård den döde kommer. På Gärdslösa kyrkogård finns det angivet på majoriteten av vårdarna

Minneslund

Minneslundan som invigdes 2000 är placerad väster om kyrkogården intill församlingshemmet som också utgör gräns i söder. I väster finns ett staket utanför staketet rinner "Silverbäcken". Mot norr är det planterat buskar i en halvcirkel och i öster är det planterat buskar. I själva lunden växer det fem höga tallar. I övrigt utgörs ytan av gräsmatta. En planteringsyta omges av uppmurad kalksten. Bakom planteringsytan står en äldre kalkstensvård. I området finns också en soffa att sitta ner på, en ljusbärare och ett ställ för blommvaser. Församlingen planerar, efter beslut i kyrkorådet att inom en snar framtid att placera en minnessten i minneslundan. Minnesstenen skall vara av kalksten och polerad på bägge sidor. På stenen skall mässingsskyltar med namn på de jordade kunna appliceras, för de anhöriga som så önskar.

Vårdar som tagits ur bruk ställs upp längs kyrkogårdens murar (KI Gärdslösa kyrkog 100)

Minneslundan invigdes 2000 (KI Gärdslösa kyrkog 013)

Bårhuset från 1960-talet är nu sammanbyggt med församlingshemmet och används som kapell (KI Gärdslösa kyrkog 012)

I det nordvästra hörnet ligger en byggnad som inrymmer bland annat personalutrymmen och förråd (KI Gärdslösa kyrkog 017)

Byggnader

Bårhuset som invigdes 1968, finns strax utanför kyrkogården i väster. Det ritades av Gösta Gerdesjö, Kalmar. Det är uppfört i tuktad kalksten med sadeltak belagt med enkupigt tegel. Den tidigare ingången i öster, har dubbeldörrar av bonad ek. Inne i kapellet används den medeltida portalen som omfattning till altarnischen. Bårhuset är numera i hopbyggt och ombyggt med församlingshemmet som uppfördes 1987.

I det nordvästra hörnet ligger en vitmålad träbyggnad som inrymmer både personalutrymmen, redskaps- och maskinförvaring och allmän toalett.

Övrigt

Gravvårdar som tagits ur bruk står uppställda längs, främst den västra, kyrkogårdsmuren.

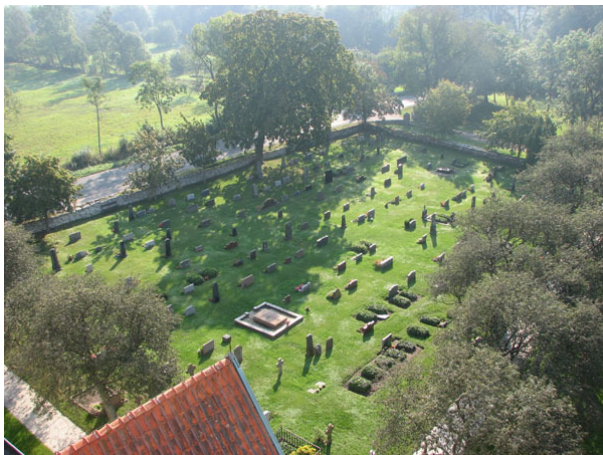
En solvisare hopsatt av många olika delar står intill kalkstensgången i söder. Under urtavlan står årtalet 1733. Delar av den kan dock komma från en dopfunt som dateras till 1750.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

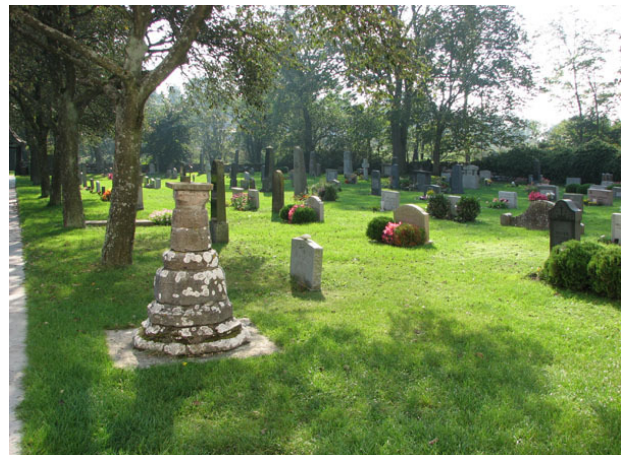
Kvarter A-C

Allmän karaktär

Kvarter A-C är belägna på den södra sidan av kyrkan. I kvarteren finns det sammanlagt ungefär 900 gravplatser. Mellan kvarter B och C går en kalkstensbelagd gång. I öster, söder och väster avgränsas området av kyrkogårdsmuren. Gränsen i norr utgörs av kyrkan och en kalkstensgång. Gravvårdarna är med några få undantag alla vända mot öster. Hela området är besått med gräs. Längs gångarna är det planterat oxel. I det nordöstra hörnet av kvarter C står ett solur.

Översikt över kvarter A och B från kyrktornet (KI Gärdslösa kyrkog 020)

Översikt över kvarter C från nordost (KI Gärdslösa kyrkog 073)

Gravvårdstyper

Intrycket av gravvårdarna i kvarteren domineras av de höga stående vårdarna. Eftersom, kvarteren brukats kontinuerligt finns en stor variation av gravvårdar, främst från 1900-talet. I kvarteren finns ett fåtal gravplatser vilka har omgärdningar kvar. Några har omgärdning i form av stenram samt jord- eller grusbeläggning. De flesta vårdar är stående men några enstaka liggande vårdar finns. Materialet är företrädesvis grå eller svart granit samt kalksten men även vårdar av röd granit förekommer. Gravvårdarnas utformning varierar. Några är utformade som kors och ett antal vårdar har klassicerande drag. En vård är av marmor med

kopparbokstäver, två snedställda vårdar är helt i marmor och ytterligare en vård i granit kröns med ett kors av marmor. En annan har en sockel av svart granit och kröns av en gjutjärnsurna målad med svart och silver. En vård är av trä och utformad som ett kors. En vård är av järn och glas och ytterligare en vård, från 1988 är av smide. Fyra gravplatser har stenramar och de har också kvar sin grus- eller jordbeläggning. En vård har kvar sin omgärdning i form av ett gjutjärnsstaket. Innanför staketet är det planterat tujor, Ölandstok och på fyra gravkullar växer det murgröna. Det finns två gravtumbor i området den ena av röd kalksten från 1881, över Kommunalordföranden och nämndemannen Lars Peter Andersson och hans maka och dotter. Den andra är i svart granit från 1905 över Walfrid Larsson och hans maka. På kyrkogårdens södra sida finns det i det, förutom de tidigare nämnda, cirka 26 murgrönskullar bevarade. I det sydvästra hörnet ligger det en häll med järnringar i hörnen, texten är mycket nött och är inte möjlig att läsa. Den äldsta, läsbara, vården är från 1831 och står i kvarter C. Det finns ytterligare tjugo vårdar från 1800-talet i området. I övrigt är det en jämn spridning från 1900-talets årtionden. De yngsta vårdarna är från 2005. Tre av vårdarna är återanvänd, man har vänt på vården och gjort en ny inskription på den forna baksidan.

Svart granitvård med gjutjärnsurna (KI Gärdslösa kyrkog 035)

Yrkestitel vägmästare, på vård från 1930-talet (KI Gärdslösa kyrkog 038)

Gravtumba i kvarter B över Kommunalordföranden och nämndemannen Lars Peter Andersson och hans maka och dotter från år 1881 (KI Gärdslösa kyrkog 053)

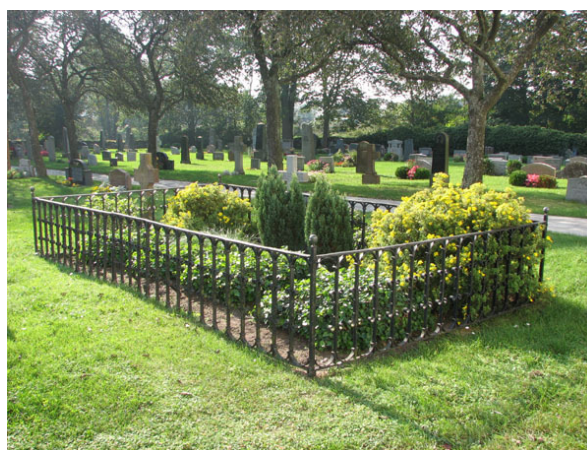

Kalkstensvård på södra sidan rest över Anders Perssons kär maka Ingrid Maria Persdotter 1847 (KI Gärdslösa kyrkog 051)

På flertalet av vårdarna är den dödes hemort angiven. I området finns ett stort antal titlar. Hemmansägare och lantbrukare är de vanligaste angivna titlarna. Övriga titlar som finns är bland annat kronolänsmannen, målaren, kyrkovaktmästaren, barnmorskan, skomakaren, hovpredikanten/prosten, skräddaremästaren, kommunalordföranden, kontraktsprosten, fabrikören, trafikbilägaren, lärarinnan, handlanden, flygkaptenen, entreprenören, åldermannen, prosten, skomakaren med flera.

En ung sjöman som omkom under en sjöresa endast 18 år gammal, år 1862 (KI Gärdslösa kyrkog 059)

Kyrkogården enda bevarade gjutjärnsstaket (KI Gärdslösa kyrkog 063)

Övrigt

Några vårdar, svarta höga har återanvänts. Man har helt sonika vänt på vården och gjort en ny inskription på den forna baksidan. Den gamla texten har behållits på framsidan.

På några av kalkstensvårdarna gick vid inventeringstillfället inte att läsa texten på.

Vård av järn och glas rest över textilkonstnär Anita Dahlin Bergman (KI Gärdslösa kyrkog 066)

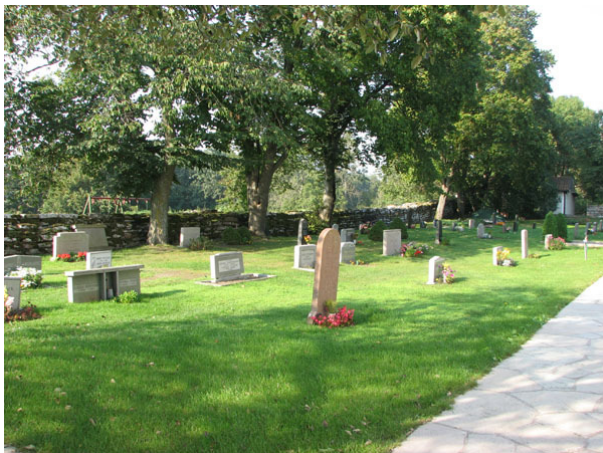

Smidesvård över smeden Arne Gustavsson rest 1988. Kanske har han själv gjort vården (KI Gärdslösa kyrkog 095)

Kulturhistorisk bedömning

På södra sidan av kyrkogården har man gravlagt människor sedan första kyrkan stod på platsen. Området har därför brukats under en lång tid vilket gör att gravplatser och vårdar har bytts ut under tiden och skapat en blandning av gammalt och nytt. Omgärdningar i form med gjutjärnstaket samt stenramar och jordbelagda gravplatser samt murgrönskullar är spår efter en äldre begravningstradition och bör bevaras som en länk till kyrkogårdens historia. Hos flera av gravvårdarna i området finns lokalhistoriska och personhistoriska värden. I kvarteren finns flera mycket ovanliga gravvårdstyper. Hos enstaka gravvårdar finns också hantverksmässiga värden. Vårdar från 1800-talets mitt eller äldre samt vårdar av gjutjärn/smide, skall föras in på församlingens inventarieförteckning och i de fall gravrätten upphör vårdas av församlingen.

Kvarter D-F

Översikt över kvarter D (KI Gärdslösa kyrkog 107)

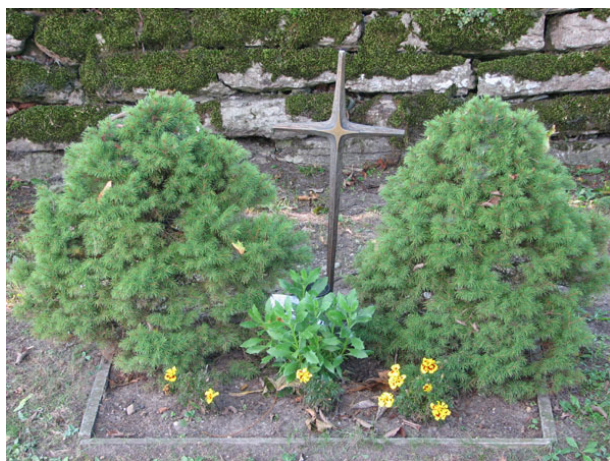
Översikt över kvarter E och delar av kv F (KI Gärdslösa kyrkog 026)

Allmän karaktär

Kvarter D-F ligger väster och norr om kyrkobyggnaden. Enligt gravkartan är det planerat för 683 gravplatser i området. Intrycket av kvarteren domineras av låga rektangulära vårdar. Kvarteren omgärdas av kyrkogårdsmuren åt väster, norr och öster. I söder finns kyrkan och mot de övriga kvarteren är en kalkstensbelagd gång. Mellan kvarter D och E är en grusbelagd gång och mellan kvarter E och F är en gång av kalksten. Öster om kyrkan finns några få något högre och mer påkostade gravvårdar kvar. I kvarter E kan man ana rester efter ett linjegravssystem. Alla vårdarna är vända mot öster. Hela området gräsbesått. Bland gravplatserna finns rester av omgärdningar och grusbeläggningar.

En av kyrkogårdens bevarade grusgravar (KI Gärdslösa kyrkog 109)

Kvarter D, ett modernt kopparkors (KI Gärdslösa kyrkog 116)

Gravvårdstyper

Känslan av gravvårdarna norr om kyrkan ger ett lägre intryck och inte fullt så ålderdomligt som den södra. Den äldsta vården i området finns i kvarter F och är en kalkstensvård från 1857 rest över en hemmansägare Pär Andersson från Sörby. Det finns ytterligare en vård från 1800-talet i samma kvarter. Det är en svart granitvård från 1899. I övrigt finns det vårdar från 1900-talets alla årtionden med en liten dominans för vårdar från 1970- och 1990-talen. De dominerande materialen är grå och svart granit men ett stort antal vårdar är också tillverkade i kalksten. Vårdar av röd granit finns i ett mindre antal. En modern vård är av koppar och formad som ett kors. En vård är av trä med textplatta av koppar. Ett fåtal gravplatser med omgärdningar finns kvar i området. Två gravplatser omgärdas med stenram och ytan är belagd med grus eller jord. På sju gravplatser finns det sammanlagt 13 gravkullar med murgröna. På ett par av gravplatserna växer det buskar av till exempel tuja. Enstaka vårdar har nationalromantiska eller klassicistiska stildrag. I kvarter E finns det enstaka små vårdar av svart granit som är typiska för linjegravvårdar. De är ungefär samtidiga i tid, från 1930- och 1940-talen, och skulle kunna utgöra rester efter ett linjegravsområde som funnits norr om kyrkan.

En av två moderna trävårdar på kyrkogården (KI Gärdslösa kyrkog 125)

På kyrkogården finns ett stort antal murgrönskullar bevarade (KI Gärdslösa kyrkog 126)

På ett mindre antal av vårdarna finns den dödes yrkestitel angiven. Vanligast är lantbrukare. Andra titlar som förekommer är hemmansägaren, f d STF, organisten, smedmästaren, muraren, handlanden och lärarinnan. By/gårdsnamn anges på merparten av vårdarna.

Övrigt

På ett par av vårdarna i kvarter F fanns tidigare urnor av gjutjärn. De har blivit stulna.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan mitten 1800-talet, då det gjordes i ordning för begravningar, och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning där gammalt och nytt möts. Främst präglas kvarteren av gravvårdar från 1900-talets sista decennier. Kvarter E norr om kyrkan har under en period använts till att begrava i allmänna linjen. De äldre 1800-tals vårdarna samt kvarvarande gravvårdarna från 1900-talets första decennier liksom linjegravvårdarna berättar kvarterets historia. De omgärdningar som finns kvar i kvarten bör bevaras liksom de murgrönstäckta gravkullarna. Linjegravvårdarna visar på en företeelse som inte varit så vanlig på Öland, som på fastlandet, och också de bör bevaras då de har ett stort socialhistoriskt värde. Vårdar från mitten av 1800-talet och äldre skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

Familjgravvårdarna står tätt (KI Gärdslösa kyrkog 131)

Kalkstensvård rest 1857 över hemmansägare P Andersson (KI Gärdslösa kyrkog 132)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

På Gärdslösa kyrkogård har människor begravts sedan medeltiden men av den medeltida kyrkogården finns idag endast två mindre hällar av kalksten bevarat. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdnamn och titlar. Gravvårdar på Gärdslösa kyrkogård rymmer titlar som till exempel kyrkovaktmästaren, professorn, nämndemannen, skomakaren, skraddaremästaren, trafikbilägaren, fiskaren, vilka alla vittnar om kunskaper, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gårds/bynamn finns angivet på majoriteten av gravvårdarna.

Kyrkan med kyrkogården, de ålderdomliga portluckorna och klivstättorna tillsammans med kyrkogårdsmuren skapar tillsammans med byggnaderna runt om kyrkogården en väl sammanhållen och värdefull kulturmiljö. Denna miljö har under århundraden varit bygdens självklara centrum.

En utvidgning av Gärdslösa kyrkogård är känd och gjordes troligen 1869 mot söder och då gjordes samtidigt den norra sidan i ordning för begravningar. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talet och framåt men är främst en produkt av 1900-talets användning. Majoriteten av de grusgravar som fanns under sent 1800-tal och början av 1900-talet såddes igen på 1960-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort. Arbetena gjordes för att rationalisera vården av kyrkogården. De fåtal omgärdningar som finns kvar bör sparas som en länk till kyrkogårdens historia. På den norra sidan kan man möjligen urskilja att det funnits ett linjegravsystem från första hälften av 1900-talet.

Vårdarna från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning tillsammans med staketet av smide och vården av gjutjärn. Kulturhistoriskt värdefulla för kyrkogården är också de omgärdade gravplatserna samt murgrönskullarna. De visar på äldre former av gravplatsarrangemang som en gång var vanliga på Gärdslösa kyrkogård. Flera för bygden betydelsefulla personer är begravda på kyrkogården vilket ger den ett lokal- och personhistoriskt värde.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Gärdslösa kyrkomiljö har en lång tradition som religiöst centrum och samlingsplats i socknen. Kyrkogården utgör ett samhällshistoriskt och pedagogiskt värdefullt tidsdokument.
- På Gärdslösa kyrkogård finns flera äldre gravvårdar av olika material och utförande som ger en god överblick över utformningen av gravvårdar från 1800-talet fram till idag.
- Gärdslösa kyrkogård utgör ett gott exempel på en landsortskyrkogård vars ålderdomliga intryck förstärks av portluckorna, klivstättorna och den medeltida kyrkan.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Boström, Ragnhild. Gärdslösa kyrka, Sveriges kyrkor, Öland. Uppsala 1978.

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammarskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Red Palm Bertil. Gärdslösa. En sockenbeskrivning. Gärdslösa fornminnesförening. Kalmar 1966.

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härader i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Åke Karlsson samt Ed Nilsson och Ingemar Folkesson.